

SANDRA TAMARO, *L'ETIMOLOGIA*

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula 2024, 113 str.

Etimologija je znanstvena grana koja se bavi proučavanjem podrijetla riječi radi detektiranja njihovih etimona (ili korijena). Etimolog, da bi došao do navedenoga cilja, tijekom svojega istraživanja u obzir uzima mnoge interdisciplinarne grane kao što su semantika, povijesna gramatika, dijalektologija, leksikologija, leksikografija, onomaziologija, povijest i dr., a sve kako bi potkrijepio svoju tezu o postanku određene riječi sa semantičkoga i tvorbenoga gledišta. Pritom je etimologija jedna od rijetkih znanstvenih disciplina u kojoj se pri objašnjavanju podrijetla pojedinih riječi učestalo rabi riječ „vjerojatno“. Razlog tomu jest to što etimolog ne može znati kada će se u još nekim nekonzultiranim arhivskim dokumentima i drugim vrelima pojaviti oblik riječi koji dotada nije bio poznat, a eventualno bi potkrijepio ili srušio postavljenu etimološku tezu. Upravo o toj znanstvenoj grani od njezinih početaka pa do danas govori znanstvena monografija Sandre Tamaro iz 2024. godine, namijenjena prvenstveno studentima talijanistike koji slušaju kolegij Etimologija na Odsjeku za talijanistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, ali ujedno zanimljiva i korisna filolozima, lingvistima i dijalektolozima te posebno talijanistima i romanistima. Knjiga je napisana na talijanskome jeziku i sastoji se od pet poglavlja kojima prethodi predgovor te popis znakova i kratica rabljenih u knjizi, a obiluje primjerima iz talijanskoga jezika i istarskih dijalekata.

U uvodnome je poglavlju objašnjeno što je etimologija te što se sve treba uzeti u obzir u etimološkim analizama.

Drugo je poglavlje posvećeno etimonima i povijesti riječi. Autorica na različitim primjerima potkrjepljuje činjenicu da svaka riječ na svojem putu od etimona pa do današnjega oblika u određenome jeziku prolazi kroz različite promjene, bilo da je riječ o promjenama na razini značenja, bilo da je riječ o promjenama oblika. U tom kontekstu posebno izdvaja dane u tjednu u talijanskome jeziku s usporedbama u slavenskim, romanskim i germanskim jezicima, čiji se nastanak, prema Miglioriniju, povezuje s mitologijom i kršćanstvom.

Treće poglavlje posvećeno je povijesti etimoloških istraživanja. Ono započinje Grcima, za koje je poznavanje etimona značilo poznavati bit stvari. Etimološka istraživanja bila su inkorporirana u filozofska, a ona su imala za cilj objasniti prirodu i porijeklo jezika. U grčkim se etimološkim studijama mogu razdvojiti četiri razdoblja koja autorica detaljnije opisuje. Kao najvažnije djelo starogrčkog razdoblja S. Tamaro izdvaja Platonova *Kratila*, u kojem je detaljno razrađen problem nadijevanja prvih imena stvarima. U navedenu su djelu kroz dijaloge između *Kratila*, Hermogena i Sokrata prikazane značajke dvaju principa postanka riječi: *phisei* (riječi su nastale po prirodnoj vezi stvari) i *thesei* (riječi su nastale putem dogovora).

Zatim slijedi razdoblje Staroga Rima, unutar kojega autorica izdvaja latinskoga gramatičara Marka Terencija Varona (1. st. pr. Kr.) i njegovo djelo *De lingua latina* u 25 knjiga (sačuvanih je samo 6). Varon je u svojoj knjizi na prvo mjesto stavio problem odnosa između riječi i stvari nazivajući ga etimologijom. Njegovo se etimološko istraživanje temelji na značenjima povezanim unutar porodica riječi (npr. *ager* 'polje' – *agrarius* 'poljoprivrednik' – *agricola* 'seljak' istoga korijena), pri čemu u svojim etimološkim interpretacijama u obzir uzima četiri nivoa znanja.

Srednjovjekovna je etimologija bila pod utjecajem vjere, Biblije i moralizatorskih svjetonazora te je bila usmjerena na uključivanje ili čak preobraćenje publike na kršćanstvo. Autorica u srednjovjekovnom razdoblju posebno ističe Izidora Seviljskog (6./7. st.) i njegovo najvažnije djelo, enciklopediju dotadašnjih spoznaja *Etymologiae sive origines* (20 knjiga).

Do srednjega vijeka u filološkim su studijama dominirali latinski i grčki jezik. Tijekom humanizma i renesanse, s jačanjem crkvenoga i kršćanskoga jezika, veliko značenje dobiva hebrejski, koji se ujedno smatrao polazišnim za sve druge jezike. Autori 16. i 17. stoljeća to pokušavaju dokazati na temelju četiriju postupaka: *additio*, *demptio*, *traiectio* i *commutatio*. Postupno raste i interes za moderne jezike, što se očituje već u Danteovu djelu *De vulgari eloquentia*. Autorica ističe nekoliko autora kao predstavnike (Gilles Ménage, Ludovico Antonio Muratori, Étienne Guichard) predznanstvene faze etimologije te se osvrće na njihova najvažnija djela. Vjerovanje da svi jezici potječu od hebrejskoga prekida znanstvenik Joseph Juste Scaliger, koji razdvaja 11 jezičnih porodica, među koje spadaju 4 velika i 7 malih jezika.

S utemeljenjem poredbeno-povijesne metode u 19. stoljeću unutar studija komparativne lingvistike, čiji je osnivač Franz Bopp, rodila se lingvistika kao znanost te poslije i etimologija. Tom se metodom na temelju fonetskih zakona

uspoređuju korijeni indoeuropskih jezika radi rekonstrukcije zajedničkog pretka (praindоеuropskog). Takav znanstveni pogled mogao je postati moguć tek nakon otkrića bogate indijske tradicije vedskog perioda te otkrića sanskrta i njegovim povezivanjem s drugim indoeuropskim jezicima. S povijesnom komparativnom metodom otkrivene su genealoške porodice koje pomažu da se svaki jezik unutar svoje grupe postavi na valjano mjesto. Autorica daje informacije o sanskrtu, o vedskim tekstovima te o školama i pomoćnim disciplinama u vedskoj kulturi. Najvažniji autor toga perioda koji se bavio etimologijom bio je Yaska.

U nastavku autorica upoznaje čitatelja s utemeljiteljem indoeuropske znanstvene etimologije Friedrichom Pottom i utemeljiteljem romanske etimologije i filologije Friedrichom Diezom. Razlika između etimoloških istraživanja unutar indoeuropeistike i romanistike jest u tome što se u prvoj grani etimologija analizira sve do prvoga praindоеuropskog etimona, dok se u drugoj promatraju genetski odnosi među romanskim dijalektima radi pronalaska polazišnog oblika u vulgarnome latinskom.

S prolaskom vremena među znanstvenicima raste svijest o tome da je za znanstvena etimološka istraživanja potrebna kritička i objektivna metoda koja sagledava različite lingvističke aspekte – fonetske, morfološke i semantičke. Na kraju trećeg poglavlja objašnjeni su pojmovi pučka etimologija ili paretimologija te lingvistički tabu.

Četvrto poglavlje nosi naslov „Etimologia e lessicografia“. U prvome dijelu autorica predstavlja najvažnije etimološke rječnike koji su temeljni za romanistiku te donosi konkretne primjere riječi iz njih. Prvi u nizu jest *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* iz 1853. godine autora Friedricha Dieza, zatim slijedi *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (REW, 20. st.) autora Wilhelma Meyera Lübkea te najveći postojeći etimološki rječnik (*Thesaurus Gallo Romanicus*) *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW, 20. st.) autora Walthera von Wartburga.

U nastavku predstavlja autore i etimološke rječnike talijanskoga jezika. Taj niz autora i djela započinje francuskim lingvistom Gillesom Ménageom i njegovim rječnikom *Origini della lingua italiana* (17. st.), preko Ludovica Antonija Muratorija *Dell'origine della lingua italiana* (18. st.) pa do Carla Salvionija (19./20. st.) kao prvoga talijanskog etimologa od kojega su ostali samo fragmenti istraživanja i Francesca Zambaldija *Vocabolario etimologico italiano* (19. st.). Slijede brojni autori i njihovi rječnici objavljeni u 20., ali i 21. stoljeću. S. Tamaro posebno ističe *Dizionario etimologico italiano* (DEI, 5 svezaka, 1950. – 1957.) Carla Battistija i Giovannija Alessija koji je dugo držao primat među talijanskim etimološkim rječni-

cima, da bi došla do neizbježnog rječnika za etimološka istraživanja *Dizionario etimologico della lingua italiana* (DELI, 1979. – 1988.) autora Manlija Cortelazza i Paola Zollija. U tome je potonjem za svaki leksem navedena gramatička kategorija sa značenjima, etimološkom analizom te potvrdom riječi u raznim izvorima, a njegova je revidirana verzija naslova *Il Nuovo etimologico*, urednika Manlija i Michelea A. Cortelazza, objavljena 1999. godine. Na kraju posebnu priču čini tezaurus *Lessico etimologico italiano* (LEI), koji je počeo izlaziti 1968., a čiji je završetak predviđen za 2032. godinu. Riječ je o projektu Maxa Pfistera, koji je želio napraviti djelo po uzoru na prije spomenuti tezaurus svojega učitelja von Wartburga. Cilj je toga projekta znanstvena interpretacija korpusa iz cjelokupnoga objavljenog materijala koji se odnosi na talijanski jezik i njegove dijalekte u Italiji i izvan nje. Autorica, kako bi približila čitatelju način na koji su pojedini rječnici sastavljeni, iz njih donosi konkretne primjere natuknica i njihove obrade.

U sljedećem se dijelu S. Tamaro osvrće na temeljne etimološke rječnike važne za hrvatsku romanistiku ističući Petra Skoka kao osnivača hrvatske romanistike i njegov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ERHSJ, 1971. – 1974.), zatim Vojmira Vinju i njegove dopune Skokovu rječniku (1998. – 2004.) te njegova dva sveska knjige posvećene jadranskoj fauni. Tu je i etimološki rječnik u dva sveska (2016., 2021.) Ranka Matasovića i suradnika koji je slavističkog i indoeuropeističkog tipa, za razliku od Vinjina rječnika čiji je naglasak stavljen na romanistiku. I na kraju dolazi do Vinjina učenika, Gorana Filipija, koji je svojim radovima uvelike pridonio otkrivanju istarskih (*Istarska ornitonimija: Etimologijski rječnik pučkog nazivlja* (1994.), *Istrorumunjske etimologije* (I–VI)), ali i drugih etimologija (*Betinska brodogradnja. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja* (1997.)).

Posljednje je poglavlje posvećeno istarskim etimologijama, gdje se čitatelja upoznaje s dijalektima i jezicima Istre (istriotski, istrorumunjski, čakavski, pe-rojski crnogorski štokavski, istromletački, hrvatski i talijanski) uz njihov razmještaj na karti. Kao rezultat slavensko-romanskih jezičnih kontakata u čakavskim istarskim dijalektima zastupljen je velik broj istromletačkih posuđenica (*jaketa*, *kanotjera*, *kotula*, *butiga*, *cavata*), ali ima i riječi iz predmletačkog razdoblja (*stomanja*, *kvarnar*, *neput*). Budući da je bio regionalni *koine* istarskoga poluotoka 15. – 20. stoljeća, mletački se kao predložak može naći i u brojnim istarskim toponimima (*Grop*, *Kavrer*, *Kampaner* itd.). No, istromletačke posuđenice nisu prisutne samo u čakavskom nego su u mnogim slučajevima preko čakavskog ušle i u istrorumunjski (*križere/križere* i dr. varijante, *māća/māće* i dr.). Isto tako, prisutan je manji broj istrorumunjskih posuđenica u čakavskim istarskim govorima te u toponimima (Katun, Katuni) i prezimenima (Burul, Licul, Faraguna, Poro-

pat) itd. Kao rijedak primjer čakavske posuđenice u istriotskim i istromletačkim govorima autorica navodi riječ *graiia*, a kao istriotsku posuđenicu u čakavskim govorima bilježi *vrganj* 'plug'. Upravo su jezične posuđenice najživlji svjedoci jezične, sociodemografske i političke povijesti tijekom suživota različitih jezičnih zajednica na istarskom poluotoku.

Nakon bibliografije, kao dodatak knjizi priložen je intervju Azzurre Mancini s Maxom Pfisterom s 35. skupa Talijanskoga glotološkog društva (*Società Italiana di Glottologia*) iz 2014. godine.

Navedena knjiga donosi sustavan pregled razvoja etimoloških istraživanja kroz povijest, s posebnim naglaskom na romansku etimologiju, čime predstavlja temeljno polazište za sve koji se stručno žele baviti tom znanstvenom disciplinom. Usto, obrađuje talijansku i hrvatsku etimološku leksikografiju upoznavajući čitatelja s ključnim istraživačima toga područja. Poseban doprinos knjige očituje se u analizi jezičnih dodira na području istarskog poluotoka, prostora obilježnog višestoljetnim kontaktima različitih jezika, dijalekata i kulturnih utjecaja.

Nina Spicijarić Paškvan

